

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia, a. s., Praha*

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Tel.: (02) 253 018 nebo: (02) 24 21 00 25, I.6141

Fax: (02) 253 728

Šéfredaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia, Prague*

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49

120 74 Prague 2

Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Jiří KUNERT: Rozvoj bankovníctví v ČR z pohledu komerčního bankéře 649

Ivan ANGELIS: Aktuální otázky bankovníctví v ČR 652

Vlastimil TESÁŘ: Transformace českých bank pokračuje 658

Petr VOJTÍŠEK — Rudolf OLŠOVSKÝ: Příliv zahraničního kapitálu do ČR a jeho měnové aspekty 664

Robert MURÁRIK: Analýza závislosti peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva a vybraných makroekonomických ukazatelů v ČR 674

Přehled — Survey

Měnová politika a měnový vývoj v 1. pololetí 1994 693

Monetary Policy and Monetary Development in the First Half of 1994 704

Informace pro čtenáře 713

Inzerce 714

CONTENTS

Jiří KUNERT: Banking Development in the Czech Republic in the View of Commercial Banker 649

Ivan ANGELIS: Current Banking Issues in the Czech Republic 652

Vlastimil TESÁŘ: The Continuing Transformation of the Czech Banking System 658

Petr VOJTÍŠEK — Rudolf OLŠOVSKÝ: Foreign Capital Inflow to the Czech Republic and Its Monetary Aspects 664

Robert MURÁRIK: Analysis of the Dependency between the Money Incomes and Expenditures of Individual and Selected Macroeconomic Indicators in the CR 674

Survey

Monetary Policy and Monetary Development in the First Half of 1994 . . . (in Czech) 693
(in English) 704

Information for Readers 713

Prosíme čtenáře, aby věnovali pozornost informacím na s. 713 a 714.

Redakce

Redakční rada: Dr. Ivan Angelis, CSc., Doc. Ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., Ing. Petr Dvořák, Ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., Doc. Ing. Kamil Janáček, CSc., Ing. Miroslav Kerouš, Ing. Ivan Kočárník, CSc., Ing. Václav Kupka, CSc., Ing. Tomáš Ježek, CSc., Ing. Jiří Pospíšil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., Ing. Pavel Štěpánek, CSc., Ph.D. Jan Švejnar, Doc. Dr. František Vencovský, Ing. Jan Vít, Prof. Ing. Karol Vlachynský, CSc.

Aktuální otázky bankovníctví v ČR

Ivan ANGELIS*

Finanční reforma je založena — jak to bylo formulováno v její počáteční fázi v roce 1990 — na čtyřech vzájemně provázaných klíčových oblastech:

- *ustavení patřičného právního rámce,*
- *rozvinutí zdravého bankovního systému,*
- *zdokonalení účinnosti monetární politiky,*
- *zlepšení bankovního vzdělávání a profesionality.*

Ve všech těchto oblastech došlo za uplynulých necelých pět let k nemalým změnám. Ty lze stručně charakterizovat takto:

Základní právní rámec bankovníctví vymezuje především zákon č. 21/1992 Sb., o bankách (ve znění pozdějších předpisů), a zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance. Tyto zákony představují v podstatě druhý, konsektivní krok v legislativě týkající se bank po znovuzavedení klasické „dvoustupňové“ bankovní soustavy (centrální banka — komerční banky) v roce 1990. Za jejich platnosti se dotvořila bankovní infrastruktura univerzálních komerčních bank, jež představují tržní subjekty svého druhu; profilovala se centrální banka s funkcí tvůrce a vykonavatele měnové politiky; zformovaly se vztahy komerčních bank a centrální banky včetně role bankovního dohledu, včleněného do centrální banky.

Řada pro banky typických činností je ovšem spravována dalšími právními normami (od občanského zákoníku přes obchodní zákoník až po zákon o ochraně osobních údajů v informačních systémech). Přestože citovaná právní úprava zavedla většinu prvků, které existence obvyklého dvoustupňového bankovního systému vyžaduje, je přece jen z hlediska dnešních, náročnějších požadavků pojata příliš rudimentárně. Má určité mezery i některé prvky, jež jsou poplatné přechodnému stavu a nevyhovují plně představám o vyvinutém režimu bankovníctví.

S výhradou určitého zjednodušení, nutného kvůli stručnosti, jde o tyto mezery:

- Úprava režimu *hypotečního bankovníctví*: V bankovních soustavách (západoevropských zemí je obvyklé zvláštní postavení hypotečních bank: ty jsou odděleny od univerzálních bank a jen ony jsou oprávněny vydávat hypoteční dlužní úpisy. Zákonnými předpisy je zajištěna zvláštní ochrana majitelů těchto úpisů, totiž krytí těchto dlužních úpisů jen zákonně povolenými majetkovými hodnotami během celé lhůty splatnosti a přednostní obsluhu těchto dlužních úpisů v případě nesplnění závazků emitenta. To vše má své mikroekonomické i národohospodářské funkce: jsou jimi vysoká jistota investora, pevně

* JUDr. Ivan Angelis, CSc., generální tajemník Bankovní asociace

Redakce příspěvek obdržela 16. 9. 1994.

úročený zdroj dlužníka, refinancování přesně na den pro eminenta a skutečnost, že velký objem pevně uročených úvěrů podporuje stabilitu měny. Specifická úprava těchto otázek v našem právním rámci chybí.

— Účinnější úprava postupů proti tzv. *praní špinavých peněz*. Dva prvky jsou v (západo)evropských zemích víceméně uzuální a vyžadují je mj. Směrnice Rady ES od členských zemí a uchazečů o členství:

- kriminalizace prání špinavých peněz,
- oznamovací povinnost bank.

Důležité v tomto ohledu je, že se prosazuje snaha bránit tzv. konkurenceschopnosti v důsledku nedbalosti (*Competition of Laxity*).

— Postrádána je také lepší úprava *realizace zástav* (u nemovitostí a věcí movitých) mimo exekuci, tzn. problém výkonu zástavního práva.

Dokonalejší úpravu by si v právním režimu týkajícím se bankovníctví zasloužila ještě celá řada míst. Existuje například nesoulad mezi zákonnými normami upravujícími režim investic ze zahraničí (mezi devizovým zákonem č. 228/1992 Sb.) a standardním zněním dohod o ochraně a podpoře investic. Nejlepší není rovněž soulad mezi jednotlivými právními normami, které se tak či onak dotýkají institutu bankovního tajemství (zákon o bankách versus zákon o auditorech a komoře auditorů a dále versus vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu soudů etc.).

Institut *bankovního tajemství* je — v jisté míře — svého druhu šedou zónou. Zákon o bankách koncipuje ochranu bankovního tajemství poměrně rigorózně a ustanovení jeho § 38 je někdy vykládáno i jako překážka pro zřízení mezibankovního informačního systému o úvěrech či bonitě klientů (a contrario právním úpravám v řadě jiných evropských zemí, kde se v instituci bankovního tajemství s mezibankovním informačním systémem počítá). Naproti tomu řada jiných právních norem otvírá prostor pro značné průlomy do bankovního tajemství, kterých někdy praxe využívá neúnosně extenzivně. Bankovní tajemství by rozhodně vyžadovalo právní úpravu vyzrálejší.

Existuje i problém *neuskutečnitelnosti některých zákonných ustanovení*. Například zákon o bankách č. 21/1992 Sb. stanoví, že podíl banky na relevantním trhu do tří let od vstupu zákona v účinnost, tzn. do konce roku 1994, musí být upraven tak, aby nepřekročil 30 %. To je např. sotva proveditelné u úsporových vkladů, kde podíl České spořitelny je nyní podstatně vyšší, a neexistuje ekonomicky a právně schůdný způsob, jak požadovaného stavu docílit.

Lze shrnout, že existuje řada důvodů a aspektů, pro něž je zdokonalení právního rámce žádoucí a časově naléhavé. Na věci se pracuje, avšak méně průtahů a větší míra vyzrálости by nebyly na škodu.

Před krátkou dobou (začátkem července 1994) se docílilo značného zlepšení v oblasti účinnosti bankovního dohledu a v zavedení evropského standardu, který se výrazně přibližuje systému jistění vkladů fyzických osob. Zákonem č. 156/1994 Sb. (měnicím a doplňujícím zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a některé další) se upravila prerogativa bankovního dohledu způsobem, který překonal některé dřívější handicapy jeho účinnosti. Především se však zavedl systém jistění vkladů, jenž zahrnuje všechny banky oprávněné vklady přijímat a je koncipovaný ve struktuře obvyklé v (západo)evropských zemích.

V průběhu uplynulých měsíců pokročila příprava některých dalších zákonů upravujících jednotlivé oblasti bankovníctví. Šlo o návrh zákona o hypotečních bankách, návrh zákona zabraňujícího legalizaci výnosů z trestné činnosti, zákona o konkurzu a vyrovnání. V případě zákona o hypotečním bankovníctví se od předložení návrhu parlamentu opět ustoupilo. *Klíčovou záležitostí je ovšem příprava nového zákona o bankovníctví*, který je v pracovní variantě České národní

banky hotov, měl by do konce roku 1994 absolvovat připomínkové řízení a být odeslán k projednání ve vládě. Zákon podstatně ucelnějším způsobem pokrývá předmětnou problematiku, ve větší míře než dosavadní úprava přihlíží k systematické uplatňované, event. požadované při harmonizaci právních předpisů v rámci Evropského společenství, resp. Evropské unie a absorbuje — mimo jiné — novelu týkající se bankovního dohledu a jistění vkladů. Ucelenost a koncepčnost právní úpravy vtělené do jednoho zákona je rozumné podporovat; důležitou okolností však je, aby tato úprava neprobíhala s nadměrnými časovými odklady.

Rozvinutí zdravého bankovního systému je ovšem záležitostí různorodější a složitější než vytvoření právního rámce — třebaže ani to není jednoduché. Základní institucionálně organizační rovina bankovní infrastruktury se začala tvořit počátkem roku 1990, kdy se od tehdejší Státní banky československé oddělily tři komerční banky: Komerční banka, Investiční banka a Všeobecná úvěrová banka. Dvě banky s orientací na komerční bankovníctví přitom již existovaly: Živnostenská banka a Československá obchodní banka. Postačující síť komerčních bank se vytvořila zhruba do konce roku 1993. K 30. dubnu 1994 existovalo v České republice 56 subjektů, jimž byla vydána bankovní licence a které se tedy mohou označovat jako banky. Podle charakteru vlastnictví a teritoriální skladby kapitálu jsou strukturovány takto:

Počet bank podle charakteru vlastnictví:

vlastněné plně státem	1 (Konsolidační banka)
s majoritní účastí státu	1 (ČSOB)
s minoritní účastí státu	4 (Komerční banka, Česká spořitelna, Investiční a poštovní banka, Českomoravská záruční a rozvojová banka)

bez účasti státu 50

s částečným podílem zahraničního kapitálu	15
plně zahraniční kapitál	10
pobočky zahraničních bank	10
bez účasti zahraničních vlastníků	15

Poznámka: Banky mohou být — podle zákona — zakládány pouze jako akciové společnosti.

V této rovině nominálních parametrů je někdy kladena otázka, zda bankovní sektor je vzhledem k dimenzím ekonomiky České republiky dostatečný, nebo předimenzovaný, zda je ekonomika „podbankována“, nebo „přebankována“. Pro posouzení (a odpověď) neexistují přesná kritéria; nicméně z komparace mezi evropskými zeměmi vychází bankovní sektor České republiky jako přinejmenším dostatečně rozměrný. Z hledisek servisního potenciálu, tj. vybavenosti „národního terénu“ bankami a jejich pobočkami, je na úrovni zemí jako Francie, Belgie či skandinávské země (pod úroveň např. Švýcarska či SRN — avšak, jak jsme uvedli, neexistuje pevné kritérium). Z hlediska kvantitativní vybavenosti lidskými zdroji, resp. přesněji počtem pracovníků vztaheným k rozměrům obchodní činnosti a bilančních veličin bank, je český bankovní sektor spíše předimenzován. Jinak řečeno: produktivita bankovního sektoru měřená na pracovníka je u nás zatím nižší než v zemích vysoce vyspělého bankovníctví (např. Švýcarska nebo — ještě výrazněji — USA). Například ve srovnání se Švýcarskem je asi pětinová. To souvisí s technologizací, automatizací a řadou dalších faktorů; nicméně s vývojem v oblasti konkurence, který bude podstatně urychlen nastolením plně (vnější) konvertibility koruny, se tento aspekt výkonnosti stane životně důležitým.

Bankovní sektor České republiky učinil nemalý pokrok na cestě k vyrovnání se standardu západní Evropy v nabídce produktů ve všech směrech finančně bankovních služeb, což v zájmu vyžadovalo věcné, technologické i personální znovuvybavení ohromných rozměrů. Přes jistě působivý pokrok je však ještě k dosažení opravdu dokonale fungující a kultivované bankovní infrastruktury nutné leccos učinit.

Jestliže je praktickou podobou ideálu „bleskurychlé alokace maxima zdrojů do míst jejich nejlepšího zhodnocení“ minimalizace hotovostních pohybů a tezaurizace, minimalizace časového rozpětí mezi tvorbou finančních zdrojů a jejich převodem do výnosných forem užití, včlenění maxima majetkových substrátů jako záruk (kolaterál) do financování a vysoká míra spotřebitelského úvěrování — dosahovaná především v USA, čemuž se i další vyspělé země přibližují —, pak nám zbývá urazit ještě značný kus cesty nejen v ohledu ekonomickém a technologickém, ale i psychologickém.

Náš finanční a bankovní terén je silně pod vlivem dlouholetých tradic (např. tíhnutí k hotovostním platbám; preference spořitelů jako míst ukládání finančních prostředků; slabý příklon ke kapitálovému trhu; zdrženlivost ve spotřebitelském úvěrování), ekonomického dědictví z desetiletí před rokem 1990 (zděděné nedobytné pohledávky; stereotypy chování podnikové sféry, pokud jde o úvěrování) i ekonomických specifik transformace (vysoká exponovanost bank v úvěrování malé i velké privatizace — navzdory uplatnění kuponové technologie vůči části majetkového substrátu; nevykrytalizovaný, nečitelný a zčásti i nedisciplinovaný podnikatelský terén). Na vnitřním stavu finančně bankovního organizmu se nemohou tyto vlivy neprojevat. Etapa konsolidace bankovní soustavy, do níž jsme patrně po „novorozenecké konjunktuře“ přelomem roku 1993/1994 vstoupili, bude tudíž pravděpodobně složitější, tvrdší a někdy drsnější než různé „po proudu jdoucí“ konsolidace bankovních sfér, které v minulém desetiletí znamenaly vyspělé země. První příznaky jsou již patrné. Poté, co se víceméně ztlumil problém zátěže zděděných nefunkčních dluhů (jejich odkupem Konsolidační bankou), se na úvěrovém portfoliu nejedné banky objevuje určité procento úvěrů, které byly poskytnuty po roce 1990 a které se rovněž ukazují jako nefunkční. Bilance některých bank jsou tak vystaveny tlaku vyvolanému nezbytností zvýšit značně rozsah rezerv a opravných položek. Při rozumném postupu a zvláště při zkvalitnění obchodního rozhodování při alokaci úvěrů se zřejmě většina těchto bank dokáže s tímto problémem vypořádat. Nicméně nelze vyloučit, že v některých případech bude nutné hledat kapitálové posílení cestou fúze s finančně robustnější bankou. Nebylo by tedy překvapivé, kdyby tento vývoj vyústil v určitou koncentraci bankovních subjektů.

Přestože pod dojmem občasných kritik bank v tom smyslu, že jsou nadměrně obezřetné a málo odvážné v úvěrování, se to nezdá, značná část břemene financování privatizace spočívá právě na bedrech bank. Nelze se tomu divit v ekonomice, kde finanční zdroje v rukou občanů byly velmi omezené a soukromopodnikatelská (firemní) sféra neexistovala. Ještě dnes — po čtyřech letech privatizace — stále převládá situace, kdy zakladatelé, resp. nabyvatelé podniků vycházejí z toho, že projekty budou plně financovány bankovními úvěry, a nikoliv — jako je tomu ve vysokém procentu případů v západních ekonomikách — z naakumulovaných vlastních zdrojů firem. V této výšce se projevují i další vnitřní rysy existující finanční situace, jimiž je nedostatek dlouhodobých finančních zdrojů za únosný úrok a s tím korelující předimenzovaný podíl zdrojů umístovaných v tzv. malém podnikání (kde je možné, někdy však jen zdánlivě, počítat s krátkou návratností) a poddimenzovaný podíl, resp. nedostatečný přísun zdrojů do velkého podnikání.

Finanční konsolidaci lze patrně označit za nejaktuálnější záležitost komerční-

ho bankovníctví v nynějším období, třebaže se ani zdaleka netýká stejnou měrou všech bank. Pro některé banky může však znamenat zásah do základního kapitálu a bude tudíž doprovázena potřebou dodatečného kapitálu. Jiným aktuálním požadavkem je nastolení a upevnění směřování ke sblížení vztahů úrokových hladin vkladů, úvěrů a hladiny inflace s relacemi těchto veličin ve vyspělých ekonomikách. Zájem na plynulé přípravě na situaci, kterou na finančním bankovním trhu navodí postupná likvidace omezení plynoucích z devizového zákona a nastolení vnější (plné) konvertibility koruny, tento požadavek podtrhuje. To je ovšem výzva nejen pro bankovní sféru samotnou, ale i pro finanční a národohospodářskou politiku, které vytvářejí kontext, v němž se banky pohybují.

Zdokonalení účinnosti monetární politiky, tedy sféry, která je doménou České národní banky, se dotkneme jen krátce. Základním postulátem měnové politiky České národní banky je udržení stability měny, tzn. nízké míry inflace a stability úrovně měnového kurzu. Podpůrnými cíli jsou při tom zachování poměrně nízkého vnějšího a vnitřního zadlužení české ekonomiky, výhradní použití příjmů z privatizace pro řešení „ekonomických pozůstatků minulosti“ a pro konsolidaci ekonomiky a udržení vyrovnanosti státního rozpočtu. Zdá se, že vytyčené záměry se víceméně daří dosahovat — možná s určitou výhradou, pokud jde o druhý z podpůrných cílů. Řízením vývoje rezervních peněz se Česká národní banka snaží podpořit současný trend mírného poklesu úrokových sazeb u úvěrů a stabilitu úrokových sazeb z vkladů, zvl. termínovaných. Řízení peněžní zásoby je oblastí, která byla vývojem situace v průběhu letošního roku nejvíce dotčena, neboť — třebaže se počítalo s tím, že na růst peněžní zásoby bude mít vliv především vnější sektor — příliv finančních prostředků ze zahraničí překonal očekávání a restriktivní kroky v řízení množství peněz v ekonomice musely být intenzivnější, než se původně zamýšlelo. Kdyby se k této restrikci nepřistoupilo, inflační tendence v ekonomice by nepochybně zesílily.

Pokud jde o další nástroje měnové politiky, byly v měnovém programu na rok 1994 předpokládány a praktickými opatřeními uskutečňovány tyto záměry:

- zesílení tlaku na dodržování stanovených průměrů povinných rezerv a zkrácení cyklu z jednoho měsíce na 14 dnů,
- zpřísnění podmínek pro čerpání nouzového úvěru,
- zvýšení požadavků na záruky (kolateralizace) aukčních refinančních úvěrů,
- zpřísnění pravidel reeskontu směnek a posuzování bonity směnek,
- zdrženlivost v zasahování do úrovně diskontní a lombardní sazby.

Vzato v souhrnu, usilovala Česká národní banka vůči komerčním bankám o vytváření náročnějšího prostředí pro jejich činnost, o posílení soutěže a o určité vyrovnání postavení jednotlivých bank. Do kontextu působení v tomto směru patří i opatření, jimiž se zpřísnila klasifikace rizikovosti úvěrů a požadavky na tvorbu rezerv a opravných položek.

Uskutečňování všech představ o zdokonalování bankovní infrastruktury — jádřených výše v právních, technologických a finančně ekonomických pojmech — závisí ovšem v podstatné míře na „lidském kapitálu“, na *profesionalitě, technické zdatnosti a profesionální etice*. Komerční bankovníctví České republiky je po své renezanci teprve v pátém roce vývoje a funguje s profesně velmi mladým personálním vybavením. Rozměr potřeby vzdělávání, výcviku a zlepšení profesní kvalifikace pracovníků ilustruje fakt, že počet zaměstnanců bank se mezi lety 1990 a 1994 zvýšil z necelých 19 tisíc (a počítáme-li jen komerčně zaměřené bankovní činnosti, pak zhruba z 15 tisíc) na více než 50 tisíc. Mezi druhy činností a funkcí se pak teprve po roce 1990 objevila řada zcela nových — od např. práce s platebními kartami, „electronic banking“, operací na kapitálovém trhu a správy majetkových portfolií až po zcela jiný režim hodnocení úvěrových obchodů a „servisně orientovaný“ způsob jednání s klienty.

Na tyto požadavky je nutné reagovat nejen intenzivním vzděláváním a výcvikem při zaměstnání, ale i potřebnou modifikací studijních možností na ekonomicky zaměřených školách středních i vysokých, tvorbou základního penza profesionálních znalostí pro bankovníctví atd. K žádoucímu vývoji v tomto směru dochází. Možnosti získávání bankovní kvalifikace se zvětšily nabídkou některých středních škol, ale i zahájením činnosti Bankovní akademie a nedávným vznikem Bankovního institutu — ústavu založeného bankami pro podporu rozvoje profesní vzdělanosti.

Řečeno souhrnně: kroků, které je nutné urazit, abychom mohli říci, že český bankovní průmysl plně konkurenceschopný v globálním měřítku je doveden do dokonalé podoby, je ještě mnoho. Není však důvod nevěřit, že výsledek je dosažitelný.

SUMMARY

Current Banking Issues in the Czech Republic

Ivan ANGELIS, General secretary of the Association of Banks, Prague

This article focuses on current banking issues from the perspective of commercial banks. Issues discussed include current problems in the legislative framework covering banking, the development of a sound banking system, development in monetary policy, and improvements in the education and professionalism of bank officials.

According to the author, there are some significant gaps in current banking legislation which should be addressed during the preparation of the new banking law. The largest topic issue facing commercial banks is the ongoing consolidation of financial institutions.